

*L'ofici d'escriure: conversa amb Josep Maria Espinàs
i Ramon Folch i Camarasa*

Quim Torra

PRESENTACIÓ

L'existència de la *Revista de Catalunya* té molt a veure amb la voluntat de ser un país culturalment normal. Per això no pot sorprendre aquest reconeixement a dos escriptors que van actuar professionalment, com si produïssin les seves obres en un context no pas oposat a la pròpia cultura. Tampoc no van voler obviar la realitat i, anant més enllà de la literatura, es van avenir a col·laborar en les iniciatives que, al llarg de la dècada dels seixanta, s'esforçaven a normalitzar la llengua en tots els àmbits: discos infantils amb cançons i adaptacions de contes (a Gramófono-Odeon, Vergara o Concèntric), col·laboracions en publicacions juvenils (*Patufet*, segona època), actuacions musicals (Setze Jutges, Cova del Drac), traduccions... Ara, mig segle després, voldríem saber com veuen la trajectòria del país, influïda com sempre, com en qualsevol territori, per les circumstàncies polítiques. Alhora que, des de la perspectiva de la veterania i de la lucidesa, poden fer balanç de la seva feina.

Coneguts des dels anys de batxillerat, als escolapis del carrer de la Diputació, i amics a la universitat, durant la carrera de Dret, podríem dir que han tingut trajectòries en alguns moments paral·leles. Tots dos van tenir primeres feines en editorials (Janés, en el cas de Folch i Camarasa; Destino, en el d'Espinàs). Tots dos han guanyat els principals premis de la nostra literatura: Josep M. Espinàs el Joanot Martorell (1953), el Víctor Català (1958) i el Sant Jordi (1961); Ramon Folch i Camarasa el Joanot Martorell (1956), el Víctor Català (1960), el Sant Jordi (1964), el Ramon Llull (1982) i el Sant Joan (1997). També els podem considerar autors populars, en el sentit que pretenen arribar al gran públic. Potser Espinàs, gràcies a la seva presència en la premsa i la televisió, és més conegut per aquest públic, sigui lector o no.

Després d'un llarg període sense haver-se vist, van acceptar tots dos la proposta de la *Revista*, que els va convidar a dinar al restaurant Pitarra, del carrer d'Avinyó de Barcelona. Malgrat que hi va participar un conductor, per intentar que es tractessin determinats temes, els protagonistes de la trobada van seguir el propi fil de records, comentaris i anècdotes, com és natural en una conversa entre dos amics.

S'ha procurat transcriure una xerrada de dues hores i mitja. Ha estat impossible desxifrar certs fragments, a causa de l'enrenou en algun moment de l'àpat. S'han obviat les intervencions dels cambrers i les al·lusions als plats i les repeticions, per no afeixugar el text.

La conversa revela que són dues personalitats gairebé oposades, tal com reconeixen: mentre que Espinàs té interès per tot i sap —en expressió dels seu amic— “donar la cara”, Folch i Camarasa es defineix com a tímid i més tancat en la seva família. El seu estil irònic i burleta, un xic desconcertant, sempre és captat per Espinàs, més inclinat a buscar l'etimologia de les paraules com a fonament de la seva expressivitat. Folch admet que la seva memòria és antiga i esmenta aspectes de la joventut d'ambdós que Espinàs no recorda, ja que li interessa només el present. Els dos vells amics tenen, però, a part d'altres coincidències més importants, un tret en comú: tots

dos són fumadors de pipa. D'aquí la fotografia que il·lustra aquesta trobada que molt amablement ens permeten de reproduir a les nostres pàgines.

EULÀLIA BARBOSA BALADAS

—*Una entrevista amb una certa profunditat, però també amb un punt de xerrada d'amics, i mai millor dit. Ens interessa molt conèixer la vostra opinió, la vostra trajectòria i també una mica la vostra personalitat. Dos amics que sembla que us coneixeu des de fa...*

ESPINÀS: Que no ens hem vist des de fa quaranta anys! És que ell té la seva clausura, al seu poble.

—*En tot cas em sembla recordar que la coneixença us ve dels estudis.*

FOLCH I CAMARASA: Dels escolapis [Diputació], del batxillerat!

—*I allà anàveu a la mateixa classe. Allà hi sorgeix una primera amistat?*

ESPINÀS: Llavors ens trobàvem a casa teva, generalment.

FOLCH I CAMARASA: Sí, però tu parles de quan ja vam haver acabat el batxillerat. Durant el batxillerat només érem dos companys de classe

ESPINÀS: De tota manera hi havia un capellà, el pare Castelltort, que ens convidava perquè ell feia versos.

FOLCH I CAMARASA: Un escolapi jove que escrivia versos en castellà, perquè havia fet tota la carrera al Seminario. Quan ja havíem acabat el batxillerat i fèiem la carrera ens convidava a la seva cel·la i allà podíem fumar.

ESPINÀS: Ell era aficionat a la poesia i trobava dos exalumnes acabats de sortir de l'ou escolapi que feien versos.

—*Tot en castellà, sempre.*

FOLCH I CAMARASA: Ell sí, nosaltres en català.

—*Com es païa aquesta anormalitat de viure en una casa on es parlava català i d'una trajectòria catalanista a un món exterior absolutament castellanitzat i espanyolitzat?*

FOLCH I CAMARASA: No era solament allà, sinó a tot arreu. Hi estàvem absolutament avesats.

ESPINÀS: Normal és norma i la norma era castellà i la norma familiar era català, teníem diverses normes.

FOLCH I CAMARASA: L'any 44 de l'era, pel sant del meu pare, tu i l'Ortega li vau regalar un quadern molt ben enquadernat amb els teus versos i les proses de l'Ortega. Ens reuníem a casa teva o casa meva, els dissabtes.

ESPINÀS: També anàvem al cafè, a Can Colomer, que en dèiem *kèfir*, al passeig de Gràcia cantonada Aragó.

FOLCH I CAMARASA: No em vull posar melancòlic, que ja ho sóc de natural. Ahir va fer setanta anys que es va morir la meva mare. Un dissabte que jo era a casa teva, probablement perquè la mare era al llit. I ens van haver de telefonar per avisar-me.

—*I aquesta amistat es consolida a la Universitat, estudiant Dret.*

FOLCH I CAMARASA: Bé, sí, alguna vegada estudiàvem. A mi només em van suspendre una assignatura en tota la carrera, suposo que a tu també: gimnàs!

ESPINÀS: Potser no em vaig presentar.

FOLCH I CAMARASA: És que no ens vam presentar i per això ens van suspendre.

—*Allà també és un moment de trobar nous companys?*

ESPINÀS: Hi havia força individualitat.

FOLCH I CAMARASA: Ell m'ha fet molts favors. Des d'examinar-se per mi, jo estava malalt, tuberculós.

ESPINÀS: Jo vaig fer un examen i, quan vaig acabar, vaig agafar un altre full de paper, com qui el fa més llarg, i en vaig tornar a començar un altre i vaig posar el seu nom a sota.

—*L'estudi de Dret era un estudi instrumental. No hi havia la voluntat d'exercir?*

FOLCH I CAMARASA: Tu ho vas provar.

ESPINÀS: Sí, jo vaig exercir. I tinc una anècdota interessant, humana. Llavors no hi havia el divorci. Hi havia separació de béns, en segons en quina circumstància que permetien viure separats. Una de les coses que vaig trobar per fer va ser al bisbat. Hi havia una assessoria

jurídica; a mi em va tocar família. Hi havia tres o quatre advocats que gratuïtament hi anàvem un dia a la setmana un parell d'hores. Em vaig trobar un cas extraordinari. Una dona que, cada nit, el seu marit arribava borratxo a casa seva i la tirava escales avall. Vaig comentar el cas al capellà jurídic encarregat de vigilar-los. Era el mes de febrer i va dir: "Veurem aquesta causa abans de Nadal." El més bonic de tot va ser que, al cap de vint anys, truquen a casa, a la porta, i es presenta un noi alt, ben plantat, i diu: "Vostè és l'advocat que va tenir la meva mare, és que s'ha mort i remenant papers he trobat la seva targeta i jo sé que vostè se n'havia preocupat i vinc a donar-li les gràcies."

FOLCH I CAMARASA: Quan ens reuníem els dissabtes a fer d'artistes, fèiem poesia. Cada dissabte llegíem el que havíem parit durant la setmana.

ESPINÀS: Sí, ens posàvem un tema, i al cap de vuit dies tornàvem al cafè i cadascú de nosaltres llegia el que havia escrit.

FOLCH I CAMARASA: Tu vas ser el primer que va escriure en prosa. Deus recordar amb un cert remordiment haver escrit una obra de teatre en vers, amb mi.

ESPINÀS: Sí, veig l'habitació i veig exactament que la vam presentar a Vilafranca del Penedès.

FOLCH I CAMARASA: I que va guanyar el premi!

ESPINÀS: Va guanyar el premi! Era el tòpic ben tractat...

FOLCH I CAMARASA: *El rosari de la masia...* no; *La creu del rosari*. L'únic original que van rebre, suposo, i per això ens van donar el premi.

—*Jo tenia entès que les primeres feines van ser a les editorials, a Destino i a Janés.*

ESPINÀS: Sí parlem literàriament, sí. Però en aquella època dura, almenys a la família, i a la seva, econòmicament, jo vaig arribar, gràcies a un parent llunyà que m'ho va donar, a anar a cosir mocadors, per guanyar unes pessetes. Imagina't! Quins temps!

—*Quants éreu a casa?*

ESPINÀS: Els meus pares i dos germans més.

—*I vós, senyor Folch, la feina estable és a Janés.*

FOLCH I CAMARASA: La meva primera feina editorial era a can Janés.

—*Era una feina de correcció?*

FOLCH I CAMARASA: És un rotllo això, home. No, és que... A mi ja m'agrada explicar-me, però és un rotllo per als altres. Jo ja ho sé... i els altres no ho saben, però curiosament a mi m'interessa més.

"El meu pare i jo ens havíem quedat sols. S'havien casat les meves germanes. Ens vam quedar sols amb una minyona velleta, castellana, que va aguantar una setmana. Va deixar un paper: «Me marchó porque me pongo triste.» Amb el vell, que era el meu pare, de seixanta anys, i aquest jove, no teníem contacte. Aquella pobra senyora estava acostumada a veure menjar moltes persones juntes i xerrant...

"El meu pare i jo vam perdre les poques feines que teníem. Abans de comunicar-li que havíem perdut la feina, vaig córrer a veure tots els seus amics, per si algú em trobava feina. L'únic que em va trobar un oncle meu va ser entrar en una oficina d'assegurances. Això volia dir que havia de deixar la carrera...

—*I quan comença l'entrada al món de la literatura?*

ESPINÀS: Si no era amb vuit era amb deu anys, feia versos. A casa no hi havia tradició literària. Jo m'he trobat sent escriptor. En ocasió dels vint-i-cinc anys de la mort de Guimerà vaig fer tres articles i els vaig enviar a tres diaris. Un d'ells, *El Correo Catalán*, el va publicar sense ni avisar-me. Un oncle meu, al cap de quinze dies, em va dir: "Ja sé que has publicat un article." I jo no en tenia ni idea.

FOLCH I CAMARASA: Escolta, no va ser un premi? No va ser *El Correo Catalán*? *El Correo Catalán* va convocar un concurs d'escriptors joves. I tu hi vas enviar un [article], em sembla que es deia "Los tres Folch".

ESPINÀS: Potser sí, però és un altre. Jo recordo que es deia "Guimerà en su época". I que jo no sabia res de Guimerà. Així com a casa teva teníeu... jo no en sabia res. Vaig llegir tres llibres sobre Guimerà,

vaig buscar informació i va anar bé... Li van donar el premi al davant de periodistes reconeguts.

—*I allò de poder dir em dedico a l'escriptura? És l'única feina o s'han de conjuminar moltes feines?*

ESPINÀS: El meu historial no és prefabricat. M'he trobat escrivint, fent coses, com la cançó, com tot el que sigui. Mai no m'he imposat un deure, he estat lliure. He seguit impulsos.

—*Això és compartit? Aquesta llibertat d'escriure la compartiu, Folch?*

FOLCH I CAMARASA: Vaig anar a parar a l'editorial d'en Janés. Vaig parlar amb ell. Em va preguntar què m'havien ofert per la feina que m'obligava a deixar la carrera. 600 pessetes al mes. "Això ho guanyaràs aquí." Em va donar feina de corrector de proves d'impremta, que ho podia fer a casa o al claustre de la universitat, a hores perdudes, entre una classe i una partida de billar. Així vaig entrar a l'editorial... fins que vaig acabar treballant-hi i guanyant una mica més.

"Però jo no escrivia, només feia poesia. Enviava les poesies als Jocs Florals; per cert, no en guanyava cap, devien ser bastant dolentes. Tots sabem com funcionava això dels Jocs Florals als pobles, sempre hi havia els premis típics. Llavors hi havia tres o quatre que se'ls repartien, l'Octavi Saltor...

"El primer premi el vaig guanyar als Escolapis, premi de poesia, me'l vas donar tu sense voler. El premi gros eren 200 ptes. que no te les donaven, sinó que les tenien en una llibreria on podies comprar fins a 200 ptes. de llibres. No em rajava. Em vas dir que presentés la de sant Francesc. Tu la vas presentar per mi. Vas dir que estava malalt. Va ser la primera trampa. Ja no era de l'escola, era "d'exalumns".

ESPINÀS: Aquesta trampa no la recordo.

FOLCH I CAMARASA: En Janés tenia per empleat un nebot de Luys Santamarina. Perquè durant la guerra, "nosaltres" el "vam" empresonar i condemnar a mort, perquè era el *jefe* de la Falange de

Catalunya. Llavors, en Janés, que treballava a Propaganda de la Generalitat i el coneixia de sessions poètiques, va fer mans i mànigues per salvar-li la vida. Quan es va acabar la guerra, a en Janés el van ficar a la presó, però en Luys Santamarina, que ja dirigia *Solidaridad Nacional*, es va sentir cridat a fer mans i mànigues per treure en Janés de la presó. Tenia un nebot poeta i va demanar a Janés si li podia trobar feines. Li donava feines d'aquelles que no es poden controlar. Traduïa al castellà en vers l'*Eneida*... No sé si la va acabar.

—*Arribem a uns anys en què el tàndem Espinàs-Folch i Camarasa és el tàndem de moda de la literatura catalana.*

FOLCH I CAMARASA: Sempre guanyava primer ell, després jo. El Víctor Català ha estat el premi que m'ha costat més de guanyar. M'hi vaig presentar cinc vegades. Finalment el jurat va dir: "L'única manera de treure'ns de sobre aquest és donar-li el premi."

"Què passava aquells anys? Hi havia molt poca gent que sabés escriure en català. Els pocs que en sabíem, jo per obligació filial, i tu per vocació teva. La qüestió és que érem dos que guanyàvem els premis, perquè en sabíem una mica i perquè no hi havia gaire competència, diguem... De gent jove, en Pedrolo.

"Pedrolo tenia afició a escriure novel·les que no poguessin passar per la censura. I les nostres, com que tu i jo érem dos angelets de Nostre Senyor, les passaven.

—*Pràcticament els heu guanyat tots, els premis més importants a Catalunya.*

FOLCH I CAMARASA: Se m'ha resistit el Bertrana. Els coneixeu aquests versets?

"En Bertrana passa gana
I jo tinc un passament.
Per això, senyors, es comprèn
perquè en Prudenci Bertrana
m'ho troba tot malament."

"En aquella època, en Sagarra, d'aquestes, en feia cada dia una dotzena.

—*Sembleu dues personalitats una mica allunyades dels cercles literaris. No sembla que estiguéssiu dins d'uns grups, penyes...*

FOLCH I CAMARASA: Les nostres poesies no eren jocfloralistes. La tristesa és més poètica que l'alegria. A més, érem dues personetes angelicals, molt comprimits i reprimits.

ESPINÀS: Els premis eren una mena de carta de presentació, res més.

—*En totes aquestes novel·les hi ha una voluntat de normalitzar, en l'ús del llenguatge, d'aconseguir un públic.*

ESPINÀS: Els llibres que més s'han venut no responen a aquestes voluntats. El tema és allò important.

—*El periodisme ajuda a acabar de trobar un estil?*

ESPINÀS: Jo crec que no.

FOLCH I CAMARASA: Josep Maria, deixa'm dir-te una cosa: afirmo que si en el món hi ha hagut dues persones que es compenetraven completament i que eren completament diferents, érem tu i jo. No sé per què ens estimàvem tant, si érem tan diferents.

ESPINÀS: Perquè sempre t'estimes la persona que no és com tu!

FOLCH I CAMARASA: T'has fet un fart d'anar pel món, a peu, a peu coix, d'esquena... Has tocat la guitarra... Has tret el títol d'artista de teatre de *varietés*...

ESPINÀS: No em donis títols que no en tinc, eh!

FOLCH I CAMARASA: Vas fer uns exàmens, per entrar a la societat d'autors.

ESPINÀS: Ah, sí, home, però per cobrar drets d'autor d'una obra de teatre.

FOLCH I CAMARASA: Però també sorties tocant la guitarra als cines de segona mà.

ESPINÀS: Jo, no. Als cines de segona mà? Si no he estat gairebé mai als de primera, imagina't en els de segona...

FOLCH I CAMARASA: Per poder fer d'artista de *varietés* necessitaves passar per un examen.

ESPINÀS: Ah, sí! Per poder cantar les cançons! Les cançons que molestaven al règim; la meva coartada era tenir un crèdit de cantant. No m'averkonyiria pas ser artista de *varietés*. M'empipen més els artistes d'*unités*.

FOLCH I CAMARASA: Un dia faré una llista de tots els favors que m'has fet.

ESPINÀS: Home, és perillós trobar-nos així.

FOLCH I CAMARASA: Per exemple, per exemple... Ara no me'n recordo...

ESPINÀS: És terrible això de tenir un passat.

—*I per a vós, senyor Folch, arriba el moment de marxar a Ginebra, a l'OMS.*

FOLCH I CAMARASA: Ara hem d'anar a Ginebra?

—*Allà vau trobar l'Eugeni Xammar.*

FOLCH I CAMARASA: Un personatge molt important, en Xammar. Jo el vaig conèixer a l'Ametlla, quan era vell, ell, i estava jubilat. L'anava a veure, li explicava com m'anava. Havia estat cap dels traductors de l'espanyol a l'OMS. El meu cap, en Peral, havia estat deixeble seu i li proporcionava algunes traduccions i me les donava a mi perquè les dugués a Ginebra. Un cop li vaig descobrir una pífia. Hi ha un moment que se te n'escapa alguna... *Hále*, que significa 'morenor suau', estava traduït per *halo*, que és allò que portem o portarem els sants.

"Vaig confirmar una vegada més que traduir, no sé si és seduir, però que és pífiar-la un moment o altre, segur. I tal com traduïa jo, per guanyar-me la vida... Primer més de cent, potser dos-cents, llibres de l'anglès o el francès a l'espanyol, a raó de trenta pàgines, a màquina, cada dia: amb això per força havia de posar-hi pífies.

—*Trenta pàgines al dia!*

FOLCH I CAMARASA: Quan vaig entrar a l'OMS i em van deixar en una habitació amb una màquina d'escriure, vaig traduir-ne també trenta. Van quedar esgarriats: "Mai més. Vostè, si fa set pàgines al

dia, queda com un senyor. Si en fa més, és jugar brut contra nosaltres.”

—*I aquells anys són uns anys d'un cert allunyament de Catalunya?*

FOLCH I CAMARASA: Veníem cada any un parell de vegades. De vacances. Jo deixava la canalla i la dona i me'n tornava i retornava a buscar-los. També tenia vacances, però no tantes com la canalla. I després, per Nadal.

FOLCH I CAMARASA: Sabies donar la cara. Jo era molt tímid, molt esporuguit, i sempre t'enviava a tu a recollir un premi, coses així.

—*Sí que hi ha hagut més presència pública en els mitjans [per part d'Espinàs].*

FOLCH I CAMARASA: Ell ha estat per tot el món. Jo, quan me'n vaig anar a Ginebra, tenia quaranta-quatre anys, no havia sortit mai, mai. De Catalunya sí, però no tenia ni passaport. Quan vaig necessitar-ne per anar a fer, diguem, de temporer a l'OMS, me'l van denegar. Estava a la llista de “los malos”.

—*I quina n'era la causa? Per haver escrit en català? O ser fill de Folch i Torres?*

FOLCH I CAMARASA: Havia firmat un document col·lectiu contra no sé qui, o contra no sé què, cosa que ara no recordo. Les dictadores tenen un avantatge, que és que hi ha molt d'amiguisme. Jo coneixia la filla d'un pastisser de Plegamans que coneixia un cosí del seu xicot que coneixia un policia; parlant amb ella es va oferir a comentar-li-ho... “Explica'ls que aquest home el vol perquè ha d'anar a treballar a una organització de les Nacions Unides i que farà molt lleig que arribi la notícia que no li donen el passaport.”

ESPINÀS: Ell ha estat una persona més tancada a casa.

FOLCH I CAMARASA: La diferència de debò és que a tu t'interessa tot, Josep Maria. Jo he estat més tancat amb la família Folch: pares, nebots, néts. I tu has estat molt més apassionat, apassionat pel món.

ESPINÀS: Curiós, sóc curiós. Home, jo he estat a molts països. Fins i tot a Alaska, que ja és estar... Al Vietnam, a l'Índia, en aquests països que ara amb aquests problemes que hi ha, per fer-ne reportatges... I he conegut el Japó. Veus... Àfrica, no. Però Europa, una part d'Àsia, Amèrica. He estat a bastants llocs.

FOLCH I CAMARASA: Ja ho tens escrit tot això. Ara: no has escrit la Cova del Drac, i en Passola. Vas estar treballant com un boig amb aquella gent.

ESPINÀS: En Passola va inventar, ho sabeu, un local on es cantés en català. I a mi em va tocar fer de presentador cada nit de l'espectacle. Era al carrer de Tuset, el carrer de moda. Això era una idea molt bona, d'en Passola. Té un mèrit enorme tot el que ha fet: posar un local en català, al carrer més *pijo* de Barcelona. I va anar molt bé.

"Ara, si vols una anècdota... Van tancar el Drac perquè no tenia llicència. Van posar aquesta excusa perquè aquell local on es cantava en català i on es feien acudits en català públicament hagués de tancar. Però hi havia dos nivells: el soterrani on es feia l'espectacle i hi havia un cafè d'entrada. Van tancar el cafè i vam baixar totes les coses i continuàvem fent. Venia un policia de paísà sempre i s'estava allà al meu costat mirant l'espectacle. Un dia, a les tres de la matinada, quan s'havia acabat l'espectacle, vam sortir junts, a peu, i em va dir: «Mira, cuando por la noche veo la gente que duerme tan feliz i tranquila, pienso: esto es gracias a mi.»

"Després de la suspensió de la Cova vaig anar a la policia a lamentar que ens deixessin continuar i se'n va anar la llum. Vam tenir una conversa a les fosques sobre què era el Drac, sobre què era la llibertat, increïble!

FOLCH I CAMARASA: Això de la policia... Quan vam crear una escola a Plegamans i jo n'havia de ser el director, m'ho van prohibir i vaig anar a parlar amb la policia a Barcelona. El policia, en castellà, em va dir: "Vostè pot tenir les idees que vulgui, vostè és lliure, pot pensar com vulgui, el que no pot fer és dir-ho."

"Una altra vegada, ja vivíem a Plegamans, i el pis de Barcelona encara el teníem, i jo hi baixava un cop de tant en tant. La qüestió

és que baixo a Barcelona i la portera em diu: «Va venir la setmana passada un policia i quan no el va trobar va deixar un paper dient que hi anés sens falta.» Hi vaig i m'ensenyen un paper —contra el governador, potser—, on hi havia una firma: Ramon Folch i... Vaig treure el carnet d'identitat: «Ah, ho veu? Els seus companys d'idees aquí li han falsificat la firma, per posar-lo en perill.» Al cap d'una setmana vaig rebre una carta d'en Ramon Folch i Guillén: una G era una C. I, a la carta, en Ramon, que ja ens coneixíem dels premis de Santa Llúcia i tot això, em deia: «Noi, et felicito, perquè tu i jo ens hem escapat de pagar el que hauran de pagar tots els altres que havien firmat, perquè tu no havies firmat i ells no van saber que era jo.» Trobeu aquesta anècdota poc substanciosa, suposo, des del punt de vista intel·lectual.

—*La relació autor-editor, ha estat una relació interessant, fluida?*

ESPINÀS: Jo he publicat vuitanta llibres i he vist tots els editors. En el cas del meu llibre número 50, que em va publicar l'editorial La Campana, per primera vegada l'editor em va dir: “Home, tens aquest llibre? Molt bé. Me'l llegiré i en parlarem.” No m'ho havia dit mai ningú. Repasso tots els editors. Jo portava el llibre i “Ah, molt bé, ja ho publicarem”. Ni un comentari. Amb la Isabel Martí vaig trobar per primera vegada un editor i llavors, naturalment, he anat publicant tots els meus llibres a La Campana. Va anotant, quan rep un original, les opinions, el que ha de comentar, el que sobra. Aquest treball d'edició és extraordinari, exemplar.

—*I la relació amb en Joan Sales?*

FOLCH I CAMARASA: Excel·lent, excel·lent. Li dec gairebé tantes coses com a en Josep Maria. Em publicava totes les novel·les i me'n demanava més.

—*Entrava en el text? Corregia? Suggestia?*

FOLCH I CAMARASA: Això sí. Havies de canviar el títol, o el final. I escrivia moltes cartes.

—*Es publicaran algun dia?*

FOLCH I CAMARASA: No, em penso que no. N'hi havia moltes que contenien versos, versos satírics, i ja es veia que ho feia servir per a altres. I les que jo li contestava les llençava.

—*Teniu un bon epistolari?*

ESPINÀS: Jo he tingut potser massa feina a fer coses per ser ordenat.

FOLCH I CAMARASA: Tu deus rebre moltíssima correspondència, amb *e-mail* o com sigui.

ESPINÀS: No, *e-mail*, no, perquè no en tinc. És la primera defensa que he posat a la meua vida. No vull estar pendent de gent que m'està dient coses. Que vinguin. El bombardeig no m'arriba.

FOLCH I CAMARASA: D'en Pitarra, en recordeu algun fragment? A casa meua, a Plegamans, fèiem teatre, en vida del meu pare i del meu germà gran, en Jordi. Una vegada, un amic del meu germà, que era anarquista *i molt bon noi*, els va animar a fer *La botifarra de la llibertat*.

”A en Pemán, aquell que feia versos a en Franco, li van demanar una dedicatòria unes noies i es veu que els va dir: «No saben ustedes que yo no escribo a tontas y a locas?»

—*Em queden tres preguntes més: una és si és més fàcil escriure sobre el pare o sobre la filla; o sigui: “Bon dia, pare” o “El teu nom és Olga”.*

FOLCH I CAMARASA: Jo també vaig escriure sobre fills: *Les meves nits en blanc*, premi Ciutat de Barcelona. Escric en forma de carta als sis fills que tenim.

—*I “Bon dia, pare”, és un llibre fàcil d'escriure?*

FOLCH I CAMARASA: Fàcil, no n'hi ha cap, de llibre. És un llibre que me'l van encarregar. Jo tinc les meves teories sobre l'encàrrec. A mi no se m'hauria acudit mai d'escriure un llibre sobre el meu pare, perquè no és el meu gènere. Fer biografies vol dir remenar papers, repassar dates...

ESPINÀS: Jo, n'hi pensar-ho. Remenar papers... Els he estripat tots. N'he llençat moltíssims.

FOLCH I CAMARASA: Tanmateix, vaig acceptar l'encàrrec, el vaig fer i és el llibre que s'ha venut més de tots els meus. Però no s'ha venut per mi, l'autor. Això m'ho va encarregar un noi, en Borràs.

—*I “El teu nom és Olga” és un llibre d'encàrrec?*

ESPINÀS: En comptes de buscar, en lloc de proposar-m'ho, em vaig trobar fent un text sobre la nostra filla Olga, i, sense adonar-me'n, estic escrivint un llibre. Escrit en un moment que no és avui, amb una gran diferència de tracte, de valoració d'aquest tipus de persona. Va ser un llibre que es va traduir a l'alemany, al japonès, a l'anglès. En un moment que no té res a veure amb l'actual. En el fons era un llibre tranquil·litzant, optimista i d'afecte, donant una dimensió no tan negativa, tan tancada, com instintivament es fa, i es comprèn... Ara ha canviat moltíssim això. Però va tenir èxit a bastants països.

FOLCH I CAMARASA: Ara farem veure que som intel·lectuals. Tinc la teoria que la gent, la que no escriu, es pensa que un escriptor és algú a qui li ve un núvol que és la inspiració i s'hi posa. També n'hi ha que els passa això... A tu mateix et pot arribar a passar... Després hi ha uns escriptors, de segles passats i de l'actual, que escriuen per encàrrec i el que tinc més a prop és el meu pare. —Ja hi som! Ja surt el fill de Folch i Torres.— Doncs el meu pare, de tota la seva enorme producció, el que està flotant encara són dues coses: *Les aventures d'en Massagran* i *Els Pastorets*. En *Massagran* el va escriure per encàrrec quan no havia escrit mai cap novel·la d'aventures per a infants. Li havia de sortir malament per força, no? Doncs li va sortir bé, i es manté des del 1910. Les “Pàgines viscudes” queden més antiquades, perquè representen que són extrems de la vida quotidiana d'aleshores. *Massagran* no pot quedar antiquat perquè és atemporal. Les “Pàgines viscudes” al cap dels anys seran una cosa curiosa perquè, entre els dibuixos d'en Junceda i la història, es pot seguir com vivia la gent entre els anys vint i trenta.

”*Els Pastorets* també van ser un encàrrec. Ell havia escrit teatre quan era jove, un intent de fer sarsuela en català. L’Ignasi Iglésias li va corregir i va ser un fracàs. Tant, que el meu pare va dir: «Mai més escriuré teatre.» Una novel·la la llegeixen i si no els agrada no et compren més i ja està. Al teatre et xiulen i quedes en evidència. Havia escrit obretes per a la colleta d’amics d’on estiuejàvem. Els caputxins de Pompeia tenien un teatre, Coliseo Pompeia, i allà feien els Pastorets d’en Pitarra. I les senyores de la Junta estaven escandalitzades pel que s’hi deia. En aquell moment el meu pare havia estrenat *La Ventafocs*, i van dir: «I si anéssim a veure aquest senyor que és tan catòlic que potser ens ho farà de franc?» Li van passar tots els decorats i «vagi prenent nota i vostè escriu sobre aquest decorat». I així ho va fer. «Som molt pobres nosaltres, i, si tot surt bé, li pagarem 500 pessetes.» 500 pessetes era tot el que guanyava en un mes. Es van haver de pagar l’entrada el dia de l’estrena, ell i la seva dona i dos o tres fills que ja tenien. La nit del 24 de desembre de 1916. Va ser un èxit. Van tornar-lo a fer l’endemà. Les 500 pessetes no arribaven: La Junta li demanà que tingués la bondat de renunciar a aquesta paga. «Consideri-ho un donatiu.»

—*Segona última pregunta: Us considereu encara un “perfecte escriptor mediocre”? Un llibre amb un esperit satíric.*

FOLCH I CAMARASA [adreçant-se a Espinàs]: Un altre favor que em vas fer [està editat per l’editorial La Campana]. La primera edició es va exhaurir tan de pressa que en van fer una segona... que no es va exhaurir. Jo sempre he cregut que no sóc un gran escriptor, però que no sóc dolent. *Mediocre* és ganes d’empipar. També en el fons sempre hi ha l’esperança que et diguin: “I ara! Però si vostè és un geni.”

ESPINÀS: L’empipador dels elogis públics és que acostumen a ser hiperbòlics, per no dir ridículs: “Oh, és que jo el segueixo, pensi que si el meu marit...” —ja hi posen coses sentimentals—. A més, hi ha molta gent que vol ensenyar-te el que ha fet. Quan hi havia la Setmana del Llibre en Català a les Drassanes, jo agafava un auto-

bús i em trobo un home que comença a fer promoció dels versos de la seva dona. Me'ls dóna perquè n'opini. Horribles, una cosa espantosa. La propera vegada que agafo l'autobús se m'acosta aquell senyor, amb una cara d'enfadat: "No me n'ha dit res! I pensí que a tothom li agraden molt." Dins de l'autobús, una escena d'aquelles impressionants. Als autobusos... hi passen coses fantàstiques. Això vol dir com en som de diferents, si en un autobús hi ha aquesta diversitat.

—*Bé, l'última és inevitable davant del moment polític que vivim. Vosaltres que heu treballat en els anys del franquisme per salvar la llengua i la cultura...*

FOLCH I CAMARASA: Em sembla que tots estem d'acord. Aquest aplec que va fer davant del Parlament, jo no el sabia. Si ho hagués sabut, potser tampoc no hauria vingut, però m'hi hauria adherit de cor. No ho sabia. Oi que primer n'hi havia un el diumenge anterior? I es va anul·lar.

—*Més enllà de la conjuntura i del que pugui passar: el país té força per arribar a la independència?*

FOLCH I CAMARASA: És una cosa que no havia passat mai. Res d'això desapareixerà. No pot desaparèixer. És massa important la massa que hi ha. Ara caurà una mica l'ànima als peus. Però l'ànima pesa molt poc i no farà mal. Ara, si em pregunteu què passarà: això no ho sé.

—*Però aquell trànsit del catalanisme a l'independentisme que es produeix recentment, ni als anys de la República ni durant el franquisme, és ara que hi és.*

FOLCH I CAMARASA: Però, escolta, Josep Maria, tu vas ser creador fundador d'un partit polític.

ESPINÀS: No. Jo hi vaig col·laborar. No vaig ser el fundador ni creador. [Nacionalistes d'Esquerra.] Hi havia Jordi Carbonell, Max Cahner...

FOLCH I CAMARASA: Éreu independentistes.

ESPINÀS: No estava formulat.

FOLCH I CAMARASA: No se'n deia, però se n'era. N'éreu molt pocs. Ara, els ximplers que diuen "Esto del independentismo se lo han inventado cuatro locos"...

ESPINÀS: No saben que *inventar* vol dir 'trobar'.

FOLCH I CAMARASA: En Josep Maria Folch i Torres, quan tenia dinou anys, el 1898, va publicar un article d'aquella revisteta que feia, i en la primera pàgina diu: "Quan els catalans es despertin d'aquest endormiscament tindrem un gran pas donat vers l'assoliment de la recuperació de la independència de la nostra pàtria." Ell en deia *recuperació*, que d'això no se'n parla gaire. No es tracta de crear un estat independent, Catalunya ja era un estat, firmava pactes amb Anglaterra, amb Rússia...

ESPINÀS: Mira, mai ningú no ha estat, ni ho serà ara, independent. El que s'ha de ser és no dependent. No ser dependent de qui fora de tu et diu què has de fer i que et vol no sé què... Dependre d'algunes coses no està malament, però hi ha dependències dolentíssimes.

FOLCH I CAMARASA: Si jo fos de l'olla, ho confesso, no sabria què haig de fer.

FOLCH I CAMARASA: Els ha sortit una flor al cul, a aquests de la CUP, disfruten com unes vaques.

ESPINÀS: El problema és que tenim un antecedent històric negatiu. Això de l'individualisme català és un fet i és un mèrit: la capacitat de no necessitar els altres per tenir iniciatives. Però hi ha una banda negativa de l'individualisme que és desinteressar-se totalment del que tens al costat. Aplicat a la política apareix el problema: mantenir en la mateixa idea, en la mateixa intensitat i voluntat tanta gent... Ara: m'admira l'evolució. Quan nosaltres érem joves, ni pensar-ho, eh!

FOLCH I CAMARASA: He sentit a dir a persones importants per televisió (tothom que parla per televisió és important), que, total, els independentistes són dos milions. A Catalunya n'hi ha set; per tant, hi ha cinc milions contra la independència. Però els que feien la Via, no eren tots votants!

ESPINÀS: En aquest moment hi ha una pila de països que estan en un terreny no radical de sí o no, sinó a la meitat aproximadament escollint una cosa o una altra. Això com a reacció a l'època totalitarrista. Això té avantatges ètics, però no hi ha manera d'estar tranquil i si els polítics van fent declaracions amb una temeritat absoluta, el desengany és més fort

FOLCH I CAMARASA: Això és com el partit de futbol d'ahir, que diguessin: "Sí, el Barça va fer sis gols, però el Roma un i tots aquells romans que eren allà, i que són molts més que sis."

ESPINÀS: Jo et diria que, en aquesta societat, en aquesta gerontocràcia, la majoria del conformisme és evident, perquè és en defensa pròpia. El jove està per aventures, per improvisar, per tenir l'empenta de crear una cosa nova, per jugar-s'ho amb el risc. La gent gran, en principi, no; excepte tu, i jo. El problema actual és que no es pot repetir la jugada, fatiga molt. La fatiga popular és tan fàcil com l'entusiasme popular: "No em vinguis amb històries, perquè ja ho hem fet això!"

FOLCH I CAMARASA: Aquesta situació de la CUP i Junts×Sí és una mica com el que va passar al començament de la Guerra Civil. Aquells que van sortir a agafar les armes dels quarters i es van posar a matar capellans anaven a favor de la República. Com la CUP, amb el nombre de votants per la independència. Però prefereixen la revolució.

—*Si en aquells anys seixanta us haguessin dit que estaríem aquí...*

FOLCH I CAMARASA: El que s'ha fet no desapareixerà. Els fets són tossuts. Ara semblava que ho teníem a prop. Tots sabíem que costaria molt, oi que ho sabíem? El Govern espanyol sí que ens vol mal, però no pot oferir a Catalunya cap caramel perquè se li aixecaria tota la resta d'Espanya.

ESPINÀS: Jo, que he anat a peu pels pobles durant quinze dies pel País Basc, Galícia, Castella, Andalusia, Múrcia, etc., on no em coneixia ningú, i no anava a fer política, intentava seure allà on eren els del poble i veure què deien. Una vegada un em va preguntar si el català era un idioma, i un altre va saltar: "El catalán es un dialecto-

to!” L’última cosa que vull jo allà és discutir, però no va poder-se estar de dir-me a mi, català, que el català era dialecte, com volent dir: “Tu, ara, aguanta’t.” Aquesta animadversió existeix a molts llocs. Castella tenia els Països Baixos, Amèrica, Portugal, Àfrica... en queda una.